

zlomové okamžiky

1948: Vítězný únor

František Čapka, Jitka Lunerová

Cesta k převratu

KDO?
KDE?
KDY?
PROČ?

C PRESS

1948

František Čapka, Jitka Lunerová

1948: Vítězný únor

Cesta k převratu

 P R E S S

Brno
2012

1948: VÍTĚZNÝ ÚNOR

Cesta k převratu

Doc. PhDr. František Čapka, CSc. (Úvodní slovo, Kap. I., II., III., IV., Chronologie)

Mgr. Jitka Lunerová (Kap. V., VI.)

Odpovědný redaktor: Mgr. Tomáš Krejčířík

Odborná korektura: doc. PhDr. Josef Harna, CSc.

Jazyková korektura: Mgr. Tomáš Krejčířík

Sazba a obálka: Karel Hána

Technický redaktor: Radek Střecha

Zdroje fotografií: Archiv autorů, ČTK – 111, 113, 115, 118, 124, 127, fotografie na obálce, Wikipedia – 11, 83

Objednávky knih:

www.albatrosmedia.cz

eshop@albatrosmedia.cz

bezplatná linka 800 555 513

ISBN 978-80-264-0089-9

Vydalo nakladatelství Edika v Brně roku 2012 ve společnosti Albatros Media a.s. se sídlem Na Pankráci 30, Praha 4. Číslo publikace 16 507.

© ČTK (foto) 2012

© Albatros Media a.s. Všechna práva vyhrazena. Žádná část této publikace nesmí být kopírována a rozmnožována za účelem rozšiřování v jakékoli formě či jakýmkoli způsobem bez písemného souhlasu vydavatele.

1. vydání

Obsah

Úvodní slovo	4
I. Politika odčinění Mnichova	7
Představy o poválečné podobě Československa	8
Národní stát Čechů a Slováků	15
Porážka nacismu a obnova republiky	17
II. Lidově demokratický režim – vnitropolitický vývoj	27
Mocenskopolitické změny	28
Stranicko-politická struktura	38
Změny v ekonomicko-sociální sféře	46
III. Osudy národnostních menšin	55
IV. Parlamentní volby 1946	71
V. Rok rozporuplné spolupráce – 1947	79
Rozdělený svět	80
Domácí těžkosti	85
Marshallův plán	92
Slovenský podzim	99
VI. Únor 1948	107
Únorová krize „den po dni“	108
Únor 1948 – puč nebo převrat?	120
Důsledky února 1948 pro další vývoj Československa	123
Reflexe únorových událostí v literatuře a ve filmu	133
Chronologie významných událostí vedoucích k únoru 1948	140
Seznam medailonků, mapek a ukázek z dokumentů	145
Seznam použitých pramenů a literatury	147

Úvodní slovo

Šesti únorovým dnům roku 1948 předcházela složitá a převratná necelá tři poválečná léta tzv. třetí republiky. Před nastolením systémem lidové demokracie stálo nepřehledné množství problémů, které chtěla společnost řešit, a to zejména v počáteční fázi plné euforie z nabyté svobody. A třebaže se oficiálně deklarovala právní kontinuita třetí republiky s první republikou, nabývalo poválečné Československo řady rysů, které se této vizi značně vzdalovaly, ať už se jednalo o vnitropolitické uspořádání nebo o zahraničně politickou orientaci. Zkušenosti z let po roce 1918, zejména pak z její závěrečné fáze poznamenané tragickou mnichovskou dohodou, následným vznikem protektorátu a samostatným slovenským státem, posilovaly vědomí a závazek poválečné politické reprezentace zabezpečit samostatnost obnoveného společného státu. Ke konci války si obě odbojové koncepce (demokratická i komunistická) a také většina veřejnosti nepřály obnovu předmnichovské republiky s roztržštěným systémem politických stran, nestabilními vládami a častým sociálním napětím.

Osvobození v roce 1945 vnímala česká i slovenská společnost jako konec „křížové cesty“, kterou musela od Mnichova projít; z těchto trpkých zkušeností byl její pohled upřen do budoucnosti, přičemž kyvadlo společenských nálad se během války značně vychýlilo doleva (a to nejen v Československu). Představa prezidenta E. Beneše, jako hlavního tvůrce její zahraničně politické orientace, se v průběhu válečných let pod tlakem vnější mezinárodní situace, kdy prakticky neměl jinou alternativu, než akceptovat, že Československo se ocitne v tvořící se sovětské sféře vlivu, zformovala do podoby, která předpokládala, že Sovětský svaz bude tvořit hráz proti možnému novému německému pronikání na východ. Vize Československa jako „mostu mezi Východem a Západem“ zapadala do jeho představy politiky odčinění Mnichova. I většina dalších demokratických politiků si po mnichovských zkušenostech nepřála jednostrannou orientaci na Západ a zastávala potřebu spojenectví se SSSR. Avšak oč slably prozápadní vazby, o to více sílily tlaky na převedení Československa do sovětské mocenské sféry, a tím se také zužoval prostor pro plnou obnovu demokratických poměrů ve společnosti. Tyto pohyby stále více dostávaly konfrontační charakter, tak jak sílil tlak ze strany komunistů na prosazení jejich strategického cíle – realizaci sovětského modelu socialismu v Československu.

Po vstupním zamyšlení nad těmito otázkami jsme se pokusili nabídnout pohled na přechodné období mezi dvěma totalitními systémy a podat obraz překotných politických, ekonomických a sociálních změn, které se odehrávaly na pozadí rodícího se rozporu mezi Západem a Východem. Představené výrazné změny připravovaly půdu pro nástup totalitního komunistického státu. Právě přibližovaná problematika jednotlivých oblastí života poválečné společnosti nám umožnila nahlédnout do autentické atmosféry tehdejší doby a pokusila se najít kořeny února 1948. Přitom je třeba si klást otázku: Co vedlo k tomu, že generace vychovaná v duchu masarykovského humanismu, bohatší o zkušenosti trpké válečné reality a následně vyvedená do ovzduší plného optimismu a radosti, přistoupila na „nový život plný budovatelského

nadšení“? Snad to byla snaha dát naší zemi nový a lepší společenský systém. U občanů převažovaly ideály a naděje v lepší zítřky. „Vítězný únor“ přece nespadol z nebe, nebyl nám importován z Marsu.

Komunistům k naplnění jejich cílů napomáhala řada objektivních i subjektivních faktorů: nebyli spojováni s mnichovskou tragédií, měli za sebou činnost v odboji a silnou podporu ze strany SSSR jako jedné z vítězných mocností, obezřetně dokázali formulovat politické a sociálněekonomické požadavky, přizívovali se na vlně antiněmeckého nacionalismu, byli organizováni v politické straně s přísnou stranickou kázní i vysokou aktivitou většiny členů a funkcionářů a dokázali se mistrně pohybovat jak v parlamentě, tak i „na ulici“; komunisté přesně věděli, co chtějí. Národní frontu považovali jen za dočasnou koalici, do níž vstoupili proto, aby svým stranickým spojencům zlomili vaz. Naproti tomu nekomunistické strany v ní viděly vhodnou půdu pro hledání kompromisů. Komunistům se jejich strategie vydařila jen a jen proto, že liberální demokraté byli trestuhodně naivní, jak v případě smlouvy s SSSR, tak při své vlastní sebevražedné koalici s komunisty. Nevěděli (anebo nechtěli vědět), že komunistická strana nebude sdílet politickou moc s nikým a že jí jde vždy o otázku, „kdo s koho“, nikoli o parlamentní spolupráci. Komunistická strana postupovala parlamentní cestou, jen dokud se jí to hodilo, přitom zároveň měla v záloze připravenou mimovolební a mimoparlamentní akci. Nekomunistické strany na druhou možnost nebyly připravené, byly povětšinou vnitřně nesourodé a rozpolcené, trpěly generačními problémy a značně nejasnými koncepcemi.

Komunisté v letech 1945–1948 praktikovali styl politické práce, kterou lze označit za „řízenou demokracii“; řídili ji tak, až ji ovládli, takže demokraté neměli šanci prosadit svá vlastní pravidla. Demokratickou republiku ztratili ve značné míře svou vlastní vinou, což si nedokázali přiznat. V poválečném Československu neexistovalo žádné hnutí na obranu demokracie, Národní fronta a priori takové snahy paralyzovala. A protože demokraté byli tak neschopní, že nedokázali přiměřeně reagovat na iniciativu svých konkurentů, stala se komunistická ideologie takovou silou, že si mohla dovolit přesně to, nač ještě nestačila v roce 1945: zlikvidovat své politické odpůrce a samotné demokratické zřízení. Přesně k tomu jim pomohla koalice s demokraty – Národní fronta. Nekomunističtí ministři v únoru 1948 ani přesně nevěděli, jak účinně táhnout na politické šachovnici. Navíc ani netušili, že nemají šanci vyhrát. Demokraté reprezentovali hodnoty, které „zpráchnivěly“. Jejich protihráči – komunisté – byli předem odhodláni smést figurky se stolu, kdyby jim hrozil mat. Měli víru, která však ve svých důsledcích byla zlá. Únorová demise byla vyvrcholením neschopnosti Benešových přívrženců, ať patřili ke kterékoli straně. Když odvolali svou účast na Marshallově plánu (místo aby vyvolali vládní krizi), prohráli svou poslední šanci. Vlastní převrat měl specifický průběh: formálně byly zachovány všechny instituce demokratického státu (prezident, ústava, parlament, vláda), byly však mimoústavními prostředky vyřazeny z vlivu na řešení politické krize. Únor byl výsledkem historického procesu spolupráce demokratů s komunisty, výsledkem kapitulantského myšlení demokratů před hrozbami komunistů, nastolením totalitní „diktaury proletariátu“, završením dobrovolné sovětizace a osudovým zlomem v dějinách českého a slovenského národa ve 20. století. Přitom pro značnou část společnosti představoval (z jejich pohledu) správnou volbu a dobro. Řadu těch, kteří předtím nebyli „nic“, udělal „něčím“, dal jim důstojnost. To je objektivní fakt. Význam února 1948 spočívá v jeho následné varovné hodnotě. Únor se stal draze vykoupenou zkušeností – dokladem o selhání tehdejší československé občanské společnosti a demokratické politické kultury, byť proběhl za podpory značné části této společnosti a v podstatě v mezích formální legality.

Obraz let 1945–1948, tohoto jakéhosi „demokratického meziobdobí“, našel odraz v nepřehledném množství odborné historické literatury, která je poznamenána dobou, tedy politickou a ideologickou tendenčností. Při realizaci této práce, která se snaží širší občanské veřejnosti nabídnout komplexnější odpovědi na stále palčivé otázky tohoto složitého poválečného období, jsme se pohybovali na pomezí pojmů lidová demokracie a totalita; vzhledem k dobovému užívání označení lidová demokracie, jsme se přiklonili k tomuto pojmu.

I. Politika odčinění Mnichova

Přiblížení situace v letech druhé světové války, kdy se z tragické zkušenosti Mnichova postupně vyhraňovaly jak cíle čs. odboje, tak o obrysy budoucího poválečného uspořádání nové republiky

Čím se vyznačovalo úsilí československé londýnské politické reprezentace v letech války?

Jak lze charakterizovat postoje Spojenců k Benešově vizi na podobu poválečného uspořádání ČSR?

Co předpokládalo naplnění ideje čs. státu jako státu Čechů a Slováků?

Které skutečnosti z konce války signalizovaly v české společnosti výrazný posun doleva?

Představy o poválečné podobě Československa

Vyhlášení samostatného slovenského státu 14. března 1939 a o den později (15. března) hitlerovská okupace zbytku Čech a Moravy násilně ukončilo necelých šest měsíců po Mnichově existenci tzv. Česko-Slovenska. Skončil deprimující čas „druhé republiky“, čas hořkých výčitek i zklamání. Na jedné straně došlo ke vzniku na Čechách nezávislého slovenského státu, a na druhé straně vznikl Protektorát Čechy a Morava.

Během let druhé světové války se postupně vyhraňovaly jak cíle československého odboje, tak i obrysy budoucího poválečného uspořádání nové republiky. Vyrůstaly z tragických zkušeností podzimu 1938 („trauma“ nebo též „komplex Mnichova“) i z let následné okupace a lze je označit jako politiku „odčinění Mnichova“; Mnichov byl doslova „největším propadem“ českých novodobých dějin. U zrodu tohoto „odčinění“ stál jako „duchovní otec“ a důsledný jeho prosazovatel **dr. Edvard Beneš**. Od svého odchodu do exilu v říjnu 1938 považoval za cíl svůj i celého odbojového exilu právě potřebu napravit důsledky Mnichova, odstranit tuto „jizvu“, vymazat Mnichov se všemi jeho dopady. Mnichov otřásl Benešovými zahraničně politickými východisky. Uvědomil si, že sebelepší světová organizace nezajistí jeho státu trvalou bezpečnost, a že navíc důsledná aplikace univerzálních principů (jako například práva národů na sebeurčení) může jít proti čs. zájmům.

Zárodky těchto Benešových úvah prošly za šest válečných let mnohými změnami. Ukazovalo se, že „mnichovské brýle“, které politikové nasadili sobě i společnosti, zotřouvaly sice pohled do nedávné minulosti, avšak současně zatemňovaly výhled do budoucnosti. Novou podobu získávaly zejména **po červnu 1941** (vstupem Sovětského svazu do války), kdy se s touto koncepcí ztotožňoval i druhý odbojový proud – komunistický, který se do té doby jednoznačně nevysslovil pro obnovu Československa, protože zůstával dezorientován přístupem Moskvy v hodnocení probíhající války. Teprve po červnu 1941 komunisté prohlásili obnovu Československa za hlavní cíl své odbojové aktivity, Beneše uznali za prezidenta a jeho vládu v exilu za jediného reprezentanta státu (své zástupce však do ní nevysslali).

Úsilím Benešovy reprezentace bylo odstranit vše, co vedlo k rozbití Československa, a zabezpečit dostatečnou garanci nově obnoveného státu v předmnichovských hranicích. V zahraničně politické oblasti šlo zejména o **vybudování bezpečnostního systému** proti případné německé hrozbě (orientací na spojenectví se Sovětským svazem, využívané k nátlaku na Západ) a ve vnitropolitické oblasti měly být přijaty zásady, jež by vyloučily opakování Mnichova (nové uspořádání národnostních poměrů, zjednodušení politického systému a nezbytné ekonomicko-sociální změny).

Vedle snahy o zformulování zřetelnějších vizí poválečného mezinárodního „ukotvení“ Československa se **londýnský exil** soustřeďoval na promyšlení poválečného vnitropolitického uspořádání. Zpočátku převažovaly představy domácí rezistence představované *Petičním výborem Věrní zůstaneme* (PVVZ), navazující

na činnost Petičního výboru z května 1938 (*Manifest na obranu republiky*). Jeho ideový program z podzimu 1941 si kladl za cíl vytvoření státu s novým sociálním a politickým obsahem. PVVZ sdružoval většinou socialisticky smýšlející, zejména mladé lidi, převážně ze sociální demokracie a odborů, spolupracující s bývalou prvorepublikovou Dělnickou akademií. Toto hnutí se neorientovalo na ozbrojený boj, ale spíše na posilování národního uvědomění, na rozšiřování a sjednocování odboje a zejména na přípravu „nových pořádků po válce“.

Z programu PVVZ Za svobodu. Do nové Československé republiky

Kap. III. Politický život v obnovené republice

Republika československá musí být i napříště státem jednotným, t. j. s jednotnou vládou, státní správou a s jednotným a jediným zákonodárstvím... Speciální nároky slovenské budou zajištěny náležitým podílem Slováků na ústřední správě... volena bude jen jedna sněmovna s mocí zákonodárnou... pro dřívější politické strany nebude návratu...

Kap. IV. Věci hospodářské a sociální
Zásady dosavadního řádu selhávají před složitostí moderního hospodářského života: z převahy peněžního kapitálu, z podnikatelských monopolů, z bezplánovitěho vedení výroby, z neracionálně prováděné racionalizace vznikají hospodářské krize s armádami nezaměstnaných... Je hanbou společnosti, že nedospěla ještě ani tak daleko, aby všichni lidé měli lidsky důstojně co jíst, čím se šatit a kde bydlet... Plán demokratisace hospodářského života... předpokládá typ smíšeného hospodářství, v němž vedle úseku kolektivního má ... své místo hospodářská činnost individuální s vyloučením všech soukromých monopolů...

zajímavost

V projevu (u příležitosti zahájení třetího období činnosti Státní rady) se věnoval Beneš i problematice možné poválečné federace či konfederace; o projektu poválečného „soustátí“ čs.-polského bylo jednáno od podzimu 1939 v Paříži a následně pak v Londýně, kde také došlo 19. ledna 1942 k podepsání společné deklarace. Původní projekt měl nahradit tripartitní čs.-polsko-sovětskou aliancí. Avšak vzhledem k hluboké sovětsko-polské roztržce, vyvolané především odhalením katyňského masakru, z ní zůstalo jen torzo. Koncem dubna 1943 došlo dokonce k přerušení diplomatických vztahů mezi exilovou polskou vládou a Sověty. Čs. diplomacie se snažila zachovávat v polsko-sovětském sporu neutrální postoj. Tím byly Benešovy vize o poválečném uspořádání střední Evropy vážně otřeseny. Představu stabilizační koncepce střední a jihovýchodní Evropy podporovala zejména britská diplomacie, která vedle uvedeného čs.-polské konfederace přišla i s modelem jugoslávsko-řeckého soustátí.

Ze 137 stran tohoto textu stojí za povšimnutí ještě závěrečná kapitola s názvem *Za svobodné Československo v nové Evropě*, kde se zdůrazňovalo, že „osvobození národní jde ruku v ruce s osvobozením sociálním, revoluce politická s revolucí sociální“; s odvoláním na Masaryka se zde uvádělo, že „budoucnost Evropy je otázkou sociální“.

Od druhé poloviny roku 1942 se rozhodující role při formování představ poválečné podoby Československa přeusouvala do zahraničí, přičemž se projevovalo soupeření představ exilu londýnského a moskevského. Zásadní rysy tohoto konceptu představil prezident Beneš v obsáhlém programovém expoze nazvaném *Rok odčinění Mnichova* před Státní radou v Londýně 12. listopadu 1942, v němž mj. ocenil smlouvu britsko-sovětskou z 26. května 1942, kterou označil „za druhý pilíř pro poválečnou mírovou politiku Evropy a světa“. Právě v souvislosti s tím rozvinul myšlenku spolupráce demokratické Evropy se Sovětským svazem, čímž prý dojde k rovnováze sil znamenající, že i politické režimy se budou sblížovat nebo alespoň navzájem respektovat. V překlenutí rozporu mezi Východem a Západem viděl strategickou nutnost, neboť, „kdyby tento rozpor trval i po druhé světové válce, došlo by znovu buď přímo k nové světové katastrofě, nebo pro nás k nějakému novému Mnichovu ve zcela nové formě, a po něm opět ke katastrofě“. Hlavní smysl spolupráce demokratické Evropy a SSSR viděl Beneš v možnosti definitivního zastavení německé výbojnosti, a to jak Drang nach Osten, tak Drang nach Westen.

Je skutečností, že větší pochopení pro tuto koncepci nacházel Beneš v Moskvě než, jak by se dalo předpokládat, v Londýně. Západní velmoci – **Velká Británie a Francie** (představovaná londýnským de Gaullovým *La France libre*) – oddalovaly odvolání Mnichova a vyslovovaly spíše výhrady k přeměně Československa jako národního státu Čechů a Slováků. V **USA** sice našel Beneš za květnové návštěvy v roce 1943 podporu pro své aktivity, avšak spíše se jednalo o morální než faktickou podporu, neboť Spojené státy se svým izolacionismem byly ještě dosti vzdálené evropské politické realitě. Naproti tomu **Sovětský svaz** (nezúčastněný v Mnichově) podporoval Benešovu politiku odčinění Mnichova a posléze souhlasil i s vytvořením ČSR jako „čistého“ národního státu; tuto podporu na mezinárodním fóru hodlala však Moskva v příhodnou dobu náležitě zúročit.

A tak dr. E. Beneš, jako duchovní otec a uznávaná „hlava“ odboje, postupně začal sázet na „**moskevskou kartu**“ a hodlal poválečnou ČSR svázat se Sovětským svazem. V tomto jeho postoji ho utvrzoval i fakt, že mezi našimi a sovětskými představiteli se projevovale názorová shoda na řešení mnohých otázek střední Evropy, což dokazovaly červnové rozhovory v roce 1942 mezi Benešem a Molotovem a zejména pak moskevská jednání v prosinci 1943. Moskva navíc zdůrazňovala, že počítá s poválečným Československem jako s „nejkonstruktivnějším prvkem Centroeropy“, z čehož pak čs. politikové vyvozovali, že „nám může

zajímavost

Kancléř prezidenta Beneše Jaromír Smutný přiblížil v této souvislosti Benešovu představu o budoucí Evropě: „Očekává, že Rusko a Slovanské budou v ní hrát převážnou roli. Odůvodňuje to tím, že Rusové dokázali (respektive dokáží) touto válkou svoji schopnost životní, pracovní, duševní a organizační. Sblíží se s Evropou a po válce nikdo si ani na bolševismus nevzpomene. Zapadne to všechno do nového řádu evropského.. Bude tu tedy jediné Rusko jako jediná evropská velmoc.“

zajímavost

Komunisté na jedné straně uznávali exilovou vládu jako vůdčí orgán odboje, ale současně vytvářeli zvláštní politické seskupení, které působilo vedle vlády a vykonávalo na ni tlak; od konce roku 1941 začali formovat tzv. socialistický blok, v němž se sdružovali exiloví představitelé stran hlásících se k socialismu – národně socialistické, sociálně demokratické a komunistické. Se socialistickým blokem počítali do budoucna v souvislosti se svými budoucími mocensko-politickými záměry.

BENEŠ Edvard

(28. 5. 1884 v Kožlanech na Rakovnicku –
3. 9. 1948 v Sezimově Ústí)

Edvard Beneš byl významným českým a československým politikem. Narodil se jako nejmladší syn rolníka. Po studii na gymnáziu a na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy odjel studovat na pařížskou Sorbonnu. Svá studia zakončil roku 1908 získáním titulu doktora práv (v Dijonu) a o rok později složením rigorózních zkoušek v Praze. Posléze učil na obchodní akademii v Praze a působil jako docent na Filozofické fakultě pražské univerzity.

Během první světové války se aktivně účastnil protirakouského odboje a pomáhal při zakládání domácí odbojové organizace Maffie. V září 1915 odešel do Paříže a pomáhal zde spolu s M. R. Štefáníkem organizovat odboj. Postupně se stal nejbližším spolupracovníkem T. G. Masaryka.

Po vzniku Československé národní rady v ní Beneš zastával funkci generálního tajemníka. Díky jeho diplomatickým schopnostem byla rada v roce 1918 uznána za oficiální představitelku československého státu. Po vzniku Československé republiky byl od listopadu 1918 do prosince 1935 trvale členem vlády ve funkci ministra zahraničí, v letech 1921–1922 též premiérem. Působil rovněž ve vznikající Společnosti národů, nejprve jako předseda valného shromáždění a následně jako člen Rady a Bezpečnostního výboru.

Jako ministr zahraničí prosazoval především spojenectví s Francií, s níž Československo uzavřelo v lednu 1924 spojeneckou smlouvu. Dále se orientoval na balkánské země, Jugoslávii a Rumunsko, s nimiž utvořila ČSR tzv. Malou dohodu. Zároveň uzavřel v roce 1935 spojeneckou smlouvu se Sovětským svazem. Po abdikaci T. G. Masaryka roku 1935 byl zvolen druhým prezidentem Československé republiky a tuto funkci vykonával až do října 1938, kdy po přijetí mnichovské dohody abdikoval a odešel do exilu. Právě „Mnichov“ pro něj představoval trauma a Beneš usiloval o jeho odčinění. Po okupaci zbytku republiky Německem (březen 1939) prohlásil „mnichovskou dohodu“ za neplatnou.

Od roku 1940 vykonával funkci exilového prezidenta a postupně se mu podařilo získat uznání spojeneckých států. Usiloval o posílení pozic budoucí obnovené ČSR. Vzhledem k předcházejícím událostem však přestal bezmezně důvěřovat západním mocnostem a za garanci poválečného Československa pokládal spíše spojenectví se SSSR, s nímž také v prosinci 1943 uzavřel spojeneckou smlouvu.

Po osvobození a obnově Československa se opět ujal funkce prezidenta. Tuto funkci vykonával až do počátku června 1948, když předtím přijal demisi demokratických ministrů a umožnil tak Gottwaldovi sestavit novou vládu. Poté se v květnu t. r. neúspěšně pokusil vzepřít nástupu komunistické moci, když odmítl podepsat novou Ústavu 9. května. V úřadu prezidenta jej vystřídal 14. června právě Klement Gottwald. Dne 3. září 1948 prezident Beneš v Sezimově Ústí zemřel.

případnout důležitá úloha“, snad i „úloha mostu“ mezi Západem a Východem. Změna zahraničně politické orientace u londýnské reprezentace nepřišla však naráz a nebyla bez problémů. A tak i po vstupu SSSR do války nezmizely u Beneše obavy z vývozu bolševické revoluce a ze záměru Sovětů prostřednictvím úspěchů na frontách druhé světové války bolševizovat Evropu, zejména pak střední a východní, jež považovaly za výsostnou sféru svého vlivu.

Tato myšlenka o rozhodující **roli Sovětů ve střední Evropě** už z Benešových úvah o zahraničně politické koncepci nezmizela. Přitom se však Beneš od začátku druhé světové války orientoval i na spolupráci se všemi státy, u kterých předpokládal zájem a vliv na uspořádání střední Evropy. K nim vedle velmocí Velké Británie, Francie, USA a SSSR řadil také Polsko a Jugoslávii, což přímo souviselo s pozitivně vnímanými hodnotami **slovanství** jako přirozený protipól ke všemu, co bylo spojováno s Německem. Přitom o Francii a Británii prohlašoval, že „zůstanou po válce daleko, budou mít své vlastní zájmy... proto chci dohodu s Polskem, proto chci, aby se Polsko dohodlo s Ruskem“; roli západních velmocí chápal víceméně jen jako „nepřímý faktor“, i když (jak zdůraznil v úvodu ke svým **Úvahám ke slovanství**) „naše sousedství s Německem a nebezpečí jeho Drang nach Osten nás nutí hledat podporu nejen na východě, nýbrž počítat také se západními sousedy Německa“, čímž měl na mysli především Francii. Na adresu polských, jugoslávských a také rumunských exilových politiků doporučoval, aby velmocenskou roli SSSR uznali jako nezměnitelný fakt. Prosovětská orientace byla vnímána jako životní nutnost.

Faktory, které stály u zrodu zahraniční politiky orientované na SSSR byly zejména dvojí: již připomenutá ochrana před německým nebezpečím (a záruka důsledného zúčtování s Německem a Maďarskem) a zajištění sovětské podpory při prosazování československých požadavků na mezinárodním fóru. Na formování zahraničně politické orientace na SSSR měla klíčový význam československo-sovětská smlouva o přátelství a poválečné spolupráci z 12. prosince 1943 uzavřená na dvacet let.

Po vstupu do války uznal Sovětský svaz exilovou čs. vládu v Londýně a Beneše jako hlavu státu, odmítl Mnichov se všemi důsledky a uznal Československo v předmnichovských hranicích. Československo představovalo první stát ve střední Evropě, který za války podepsal smlouvu s SSSR. Ačkoli mnozí čs. politikové (ale i cizí) upozorňovali na možná rizika plynoucí z podpisu takové smlouvy, Beneš byl přesvědčen o správnosti svého rozhodnutí, když se opíral o prohlášení sovětských politiků, že se nebudou vměšovat do vnitřních záležitostí poválečné ČSR. Jeho politickou strategii podpořily výsledky teheránské schůzky na přelomu listopadu a prosince 1943, které nesporně posílily pozici Sovětského svazu, kdy se zde Stalin legitimoval před světem jako uznávaný partner a představitel světové velmoci.

Benešova cesta do Moskvy spadala do doby, kdy se poměr mezi Sověty a Západem jevil v nejlepším světle. Shodou okolností dorazil Beneš do Moskvy těsně po teheránské konferenci. Když britský letoun Liberator, který Benešovi zapůjčili Britové, přistál na britské základně v poušti nedaleko Bagdádu, už tam na něj čekal (spolu s čs. velvyslancem v Moskvě Z. Fierlingerem) zástupce sovětského ministerstva zahraničí A. Kornejčuk. Stalin si vybral právě tohoto ukrajinského spisovatele, který na rozdíl od většiny bolševických diplomatů byl vzdělaným mužem s uhlazeným a příjemným chováním. V důsledku nepříznivého počasí a také pro Štalinovo zaneprázdnění v Teheránu zůstali deset dnů na tomto letišti, aby pak pokračovali v cestě přes Baku a následně vlakem do Moskvy. A tak čekání trávil Beneš s tímto literátem diskusemi i o choulostivých politických otázkách, což na Beneše silně zapůsobilo stejně jako po čtyřdenní cestě noční zastávka v rozbitém Stalingradu. Na moskevském Kurském nádraží byl pak 11. prosince se všemi nejvyššími počtami uvítán jako hlava státu. „Masírování“ Beneše pokračovalo: oficiální banket v Kremlu, spolu se Štalinem účast na slavnostním představení Rimského-Korsakova *Sněguročky*

Uvedená textace smlouvy pak vedla hlavní její obhájce (vedle E. Beneše jimi byli i H. Ripka a J. Masaryk) k prohlášení o důkazu sovětského nevměšování a potvrzení československé nezávislosti, když argumentovali změnami, kterými prochází sovětský režim vnitropoliticky i mezinárodně. Poukazovali na patriotismus sovětské politiky, demokratizaci vnitřního života, na rozpuštění Kominterny (v květnu 1943), na protřzení mezinárodní izolace i vstup Sovětského svazu do „rodiny“ velmocí. Uvedené nové jevy zejména Beneš značně zobecňoval, když v nich neviděl *taktický manévr sovětské politiky*, ale, jak poznamenal po svém návratu z Moskvy v londýnské Státní radě, „přirozený postoj a vývoj zvítězivé revoluce, jdoucí prostě svou zákonitostí dopředu, sociologicky zcela vysvětlitelný“, přičemž ještě dodával, že „nemyslím ostatně, že celý tento vývoj je už dnes ukončen“. Ze své návštěvy v Moskvě se vrátil Beneš spokojený. Mnichovská pohana měla být odčiněna.

Beneš usiloval, aby smlouva nebyla jen ochranným štítem proti Německu, nýbrž svým způsobem i proti politickým a mocenským ambicím Stalina. Iluze, které se v roce 1943 mohly zdát i pochopitelné, byly už v dalších měsících následujícího roku (1944) korigovány po vstupu Rudé armády do Maďarska, Polska, na Podkarpatskou Rus. Sovětská zahraniční politika si zajišťovala plody svého vojenského vítězství a svou novou velmocenskou pozici, a to bez ohledu na spojenecké závazky. Pro Beneše to byla první vážná prověrka správnosti jeho zahraničně politické orientace, kterou nemohlo zvrátit Stalinovo slavnostní ujišťování o respektování suverenity malých států, kterého se dostalo čs. politikům v březnu 1945 při jejich setkání se sovětskými představiteli v Kremlu.

Pro **vztah Beneše a londýnského exilu ke komunistům**, tedy k moskevskému vedení KSČ, měly klíčový význam *rozhovory* vedené během jejich pobytu v Moskvě *v prosinci 1943*. Předcházely jim již pravidelné schůzky mezi oběma reprezentacemi v Londýně, při nichž komunisté však odmítali účast v exilové vládě. Podle nich by měla činnost londýnské vlády skončit v okamžiku osvobození Československa. K šesti jednáním v Moskvě mezi prezidentem Benešem a moskevským vedením KSČ (Gottwald, Šverma, Kopecký, Slánský) došlo mezi 13. až 19. prosincem 1943.

Komunisté neformulovali otevřeně svou představu o socialistické přestavbě poválečné republiky, ale výlučně hovořili o svém budoucím podílu na moci a požadovali odstranění „národních zrádců a kolaborantů“.

(Sněhurky) ve Velkém divadle, a to opět s vlajkoslávou a dlouhotrvajícím potleskem. Takto náležitě „zpracován“ probíhala pak v Kremlu jednání. Na jejich závěr pozval Stalin Beneše do své pracovny k velké mapě střední Evropy, na níž si maršál zakresloval svou představu západních hranic Sovětského svazu (vč. nových hranic Polska podél Odry). Trímáje tužku v ruce se ptal Beneše, co by chtěl. Když Beneš odpověděl, že nemá zájem o německá území, že snad by mohl jít jen o vyrovnání hraničních výběžků, jako například u Kladska, Stalin hbitě zaškrtnul kladskou oblast k Československu, přičemž se divil, že Beneš nic víc nechce.

zajímavost

Ochrana před možným nebezpečím ze strany poválečného Německa byla v *čs.-sovětské smlouvě „ošetřena“* v čl. 3, kde se mj. uvádělo, že v případě zavlčení jedné ze smluvních stran do válečných akcí s Německem, „které by obnovilo svou politiku „Drang nach Osten“, neb s kterýmkoli ze států, který by se spojil s Německem přímo neb v jakékoli formě v takové válce, druhá Vysoká smluvní strana neprodleně poskytne Smluvní straně, zavlčené takovým způsobem do

K dalším požadavkům komunistů především patřilo:

- zesílení aktivit domácího odboje (zejména partyzánského boje);
- uplatňování zásady rovný s rovným při řešení „slovenské otázky“;
- Sudety budou prohlášeny za součást republiky, nutno rozlišovat mezi „aktivními“ Němci a antifašisty;
- prioritou zahraniční politiky bude spojenectví se SSSR;
- zavedení soustavy národních výborů (zemských, okresních a místních);
- ustavení Národní fronty (NF) s prioritním postavením bloku tří socialistických stran – komunistů, sociálních demokratů a národních socialistů;
- vydání prezidentských dekretů.

Benešova jednání s komunisty neskončila žádnou závaznou dohodou, přispěla však k vyjasnění vzájemných stanovisek. Hned na úvod těchto jednání Beneš považoval za nutné říci, že „jednota politických stran má platit i nadále, řadu let po válce, abychom mohli vybudovat novou republiku moderní, která sice bude navazovat na prvou republiku, ale bude značně přeměněna zvláště v ohledu sociálním“. Komunistům přiznal Beneš po válce pozici nejsilnější politické strany v republice, včetně práva na předsedu vlády a obsazení důležitých ministerstev.

poválečných akcí, veškerou vojenskou i jinou podporu a pomoc, které jsou jí k dispozici“. Následující čl. 4 pak uváděl, že „Vysoké smluvní strany... budou jednat ve shodě se zásadami: vzájemného respektování své nezávislosti a svrchovanosti, jakož i nevměšování do vnitřních věcí druhého státu“. V záležitosti Podkarpatské Rusi přislíbil Stalin zachování předmnichovského teritoria, tedy vč. této východní části republiky se „zvláštním autonomním statutem“, když prohlásil, že „Podkarpatská Rus bude Československu vrácena. Uznali jsme předmnichovské hranice Československa, a tím je to jednou provždy vyřešeno“.

Národní stát Čechů a Slováků

Jednou z nejvýznamnějších součástí politiky odčinění Mnichova byla idea národního státu Čechů a Slováků, uskutečňovaná **likvidací národnostních menšin**. Beneš se už brzy po Mnichovu zabýval touto otázkou, přičemž její řešení viděl v širších středoevropských kontextech. Praktickou rovinu řešení spatřoval v takové redukci německého a maďarského obyvatelstva, která by jim neumožňovala vystupovat jako výraznější politická síla oslabující vnitřní stabilitu státu. Podoba a rozsah těchto redukcí měly být (zejména v případě Němců) závislé na jejich chování během války a také na atmosféře v protektorátu ke konci války a po ní. Beneš se rozhodl řešit národnostní otázku ve spojení se změnami sociálními a hospodářskými, čili **revoluci nacionální sloučit s revolucí sociálně hospodářskou**.

Zpočátku Beneš předpokládal **oslabení menšin** odstoupením částí území, částečným stěhování a jejich rozdrobením do uzavřených oblastí. Benešovy představy na podzim 1942 vyjádřil jeho kancléř Smutný slovy, že „menšinová otázka musí z příští republiky zmizet a menšiny jako takové existovat nesmějí“, přičemž však připouštěl existenci „jiné národnosti než československé“. Tuto svou vizi mohl opřít o předběžný souhlas velmocí se snížením počtu obyvatel německé národnosti transferem, přičemž odsun se měl týkat hlavně aktivních nacistů. Zejména v Moskvě si během roku 1943 ujasňovali zásady poválečné evropské politiky, zejména vůči Německu. V odstranění národních menšin spatřoval Kreml předpoklad evropské stability, což pregnantně vyjadřoval Stalin slovy: „Menšiny ve střední Evropě musí být likvidovány, protože byly zdrojem věčného neklidu a pátou kolonou.“ Beneš si mohl po rozhovoru se Stalinem a s čs. komunisty v prosinci 1943 v Moskvě pochvalovat: „Budoucí republika bude státem Čechů a Slováků a Karpatských Ukrajinců. Bude státem národním a slovanským.“

Státní **idea československého státu jako státu Čechů a Slováků** nebyla v čs. politice ničím novým. Nové byly jen praktické činy, jak toho dosáhnout: transferem velké části menšiny a odnárodněním zbytku. Tak měla být vystavena více než jedna třetina obyvatel republiky trestu. Ideu národního státu

zajímavost

Beneš rovněž uvažoval o potrestání Slováků. V roce 1941 je řadil mezi spojence Hitlera a počítal s tím, že české země budou náležet mezi vítěze, naopak Slovensko nikoliv. O potrestání Slováků hovořil se Stalinem při prosincové návštěvě v roce 1943 v Moskvě jako o občanech státu, který válčí proti SSSR. Stalin to však odmítl s odůvodněním, že žádný slovanský národ nemůže být potrestán, ale doporučil Benešovi, že „bude třeba, aby se Slováci drželi pevně v rukou“.

nakonec přijaly všechny politické proudy českého i slovenského domácího a exilového odboje. Hlavní podporu nacházeli tvůrci této ideje v SSSR. Politicky byla likvidace menšin transferem zdůvodňována **kolektivní vinou** všech, menšiny jako celku. Na myšlence o kolektivní vině všech Němců za činy nacistů se shodovala i většina představitelů odboje jiných okupovaných států. Naopak západní velmoci se s tímto názorem ne plně ztotožňovaly, zejména odmítaly jeho aplikaci na maďarskou menšinu.

V domácím nekomunistickém (demokratickém) odboji i v londýnském exilu byl princip kolektivní viny zakotven od poloviny roku 1942 (zejména v důsledku tzv. heydrichiády). Komunisté v této otázce neměli zcela jasno. Při moskevských rozhovorech s Benešem v prosinci 1943 proti představě **hromadného transferu** postavili (jak již bylo uvedeno) zásadu určité diferenciaci uvnitř německé menšiny. Avšak již v srpnu 1944 v rozhovoru s delegací Státní rady Gottwald rozhodně odmítl poskytnout Němcům a Maďarům demokratická práva, dokonce i spoluúčast antifašistů v místních orgánech lidové moci. Komunisté se rozcházel s Benešem v míře určení stupně odpovědnosti v rámci kolektivní viny a v otázce nevin antifašistů. Obecně lze konstatovat, že princip kolektivní viny jako zásada je nesprávný, a to bez ohledu na formu, v jaké se provádí. Nejenže odporuje demokratické menšinové politice, ale zcela ji vylučuje. Princip kolektivní viny nerozlišuje mezi viníky a nevinými, představuje absolutní nadvládu národa nad menšinou, vítěze nad poraženým. To pak vede k nerespektování zákonů a vytváří základnu masové nezákonnosti. V moderním demokratickém státě je princip kolektivní viny jak z hlediska právního, tak i z hlediska morálního nepřipustný.

Titulní strana českého odbojového tisku „V boj“

Slovenský protifašistický plakát

Porážka nacismu a obnova republiky

Zásadní změny ve vývoji druhé světové války a dynamika mezinárodně politické situace v létě 1944, odrážející se ve vztazích mezi Spojenci, vyvolávaly nutnost přizpůsobit nové situaci a následně **revidovat dosavadní koncepte obnovy Československé republiky**. Projevovalo se to jak v politických krocích prezidenta Beneše a londýnské exilové vlády, tak i v aktivitách a narůstajícím tlaku moskevského vedení KSČ, které využívalo faktu, že se středoevropský prostor a tím i československé území ocitlo v operačním záměru Rudé armády. Významný podnět k politickým změnám znamenalo už vypuknutí Slovenského národního povstání a jeho následné politické důsledky. K tomu se přidalo zauzlení problémů kolem Podkarpatské Rusi, jež přinášely novou podobu republiky. Do konečné fáze se dostávala jednání o složení a programu poválečné vlády v Moskvě koncem března 1945 a následné ustavení první vlády Národní fronty Čechů a Slováků.

Okamžitě po vypuknutí **povstání na Slovensku** (29. srpna 1944) se do jeho čela postavila Slovenská národní rada, která se pokusila realizovat své vlastní představy, přičemž coby dočasný nejvyšší zákonodárný, vládní a výkonný orgán přebírala moc do svých rukou. Současně vyhlásila, že hodlá postupovat v souladu se zahraničním odbojem. Přitom postavení Slovenska v obnovené republice se mělo zásadním způsobem změnit, aby odpovídalo požadavkům rovnoprávnosti českého a slovenského národa a uznání slovenské svébytnosti. K vyjasnění vztahu Slovenské národní rady k londýnské exilové vládě měla přispět cesta její delegace do Londýna (pobývala zde od poloviny října do poloviny listopadu 1944). V té souvislosti prezident Beneš koncipoval svůj návrh na „slovenskou otázku“ a na podobu budoucí struktury republiky; podle něj měla být republika složená ze čtyř zemí – Čechy, Morava, Slovensko a Podkarpatská Rus, z nichž každá měla mít svůj vlastní zemský sněm a vlastní exekutivu. Z toho vyplývalo jednoduché konstatování: systém státní správy nebude ani dualismem ani federalismem.

zajímavost

V té souvislosti Beneš formuloval také své osobní stanovisko k problému *jednotného československého národa*, který podle něj reálně existoval, přičemž chtěl, aby byl „plně a poctivě respektován Slovák (jako národ), Čech (jako národ) a Čechoslovák (jako národ)“. Svůj postoj zdůvodňoval slovy: „Nikdy jsem nikomu netajil a netajím ani dnes, že já jsem vždy hájil a hájím stanovisko jednotného národa československého. Je to mé stanovisko vědecké a sociologické. Češi a Slováci jsou mi dvě rovnocenné, rovnoprávné a stejně plně vyspělé části jednoho a téhož národa. Jeden mluví češtinou, druhý

Úsilí exilové vlády o obnovu ČSR v předmnichovských hranicích doprovázely kroky prezidenta Beneše a čs. prozatímního státního zřízení (vlády a Státní rady) k zajištění **právní kontinuity**, která měla být základem i pro vnitřní vývoj osvobozeného Československa. Pro poválečný právní řád se stal nejdůležitějším ústavní dekret prezidenta republiky č. 11 z 3. srpna 1944, který právně zajišťoval obnovu celého právního řádu první republiky. Mimořádně důležité byly i **dekrety** vydané na přelomu let 1944/1945: první se týkal činnosti národních výborů a Prozatímního národního shromáždění (č. 18/4. 12. 1944), další, tzv. retribuční dekret (z 1. února 1945), požadoval potrestání nacistických zločinců i zrádců a jejich pomahačů a ustavoval institut mimořádných lidových soudů. Při přípravě na návrat do vlasti vydal prezident na počátku roku 1945 ještě řadu dalších dekretů, které se týkaly hospodářských, měnových záležitostí, vzniku a fungování nových vysokých škol či norem dotýkajících se pracovního práva apod.

Rozhodující mezinárodně politickou událostí na konci války se stala konference Velké trojky (USA, SSSR, Velká Británie) v krymské Jaltě (4.–11. února 1945). Z textů přijatých dokumentů bezprostředně nevyplývalo, že by jednali o rozdělení sfér vlivu v Evropě; podobně ani o Československu se zde speciálně nemluvilo, nicméně realita a **mýtus „Jalty“** se jej bezprostředně i do budoucna týkaly. Bylo otázkou, zda Sovětský svaz bude ctít uzavřené dohody nebo bude realizovat jen to, co odpovídalo sovětské imperiální politice.

Vývoj mezinárodně politické situace a válečné události na počátku roku 1945 přibližovaly pro čs. exilovou reprezentaci **čas návratu do vlasti**. Rudá armáda bojovala na východě Slovenska. Zesilovala se intenzita kontaktů mezi Londýnem a Moskvou. Na konci prosince 1944 přišla z Moskvy výzva, aby „prezident a vláda byli blíže osvobozenému území“; v úvahu o novém sídle čs. vlády připadal Lvov nebo Košice. Beneš v odpovědi na pozvání sovětské vlády určil místo: východoslovenské Košice s odůvodněním, že „naše politika je dána naší geografickou polohou a významem Sovětského svazu ve světovém dění... Západ nás přidělil do východní sféry a my se v ní musíme co nejlépe pohybovat. Přes všechny události na Podkarpatské Rusi věřím, že Sovětský svaz nemá ve střední Evropě imperialistické cíle a přeje si silné a nezávislé Československo.“

Komunistické vedení v Moskvě již delší dobu vyjadřovalo stanovisko, aby na osvobozené území republiky nevstoupila exilová vláda, ale už vláda nová, se zástupci komunistů. Rovněž požadovalo, aby byl dopředu dohodnut **program první poválečné vlády**, který pak bude na čs. území vyhlášen.

slovenštinou, oba jazyky jsou rovnoprávné a rovnocenné. A musí být stejně a rovně respektovány... Já prostě jedním slovem cítím a žiji československy, vidím v tom další a vyšší stupeň vývoje pro sebe jako hotový.“

zajímavost

Dekrety prezidenta republiky začaly být vydávány po uznání čs. prozatímní vlády Velkou Británií v červenci 1940; na britské půdě se ustavilo prozatímní státní zřízení tvořené prezidentem republiky, exilovou vládou a Státní radou. Stalo se tak na základě ústavního dekretu o prozatímním výkonu moci zákonodárné z 15. října 1940. Vzhledem k tomu, že nebylo možné svolat Národní shromáždění, vydávali v exilu právní předpisy jen prezident a vláda. Spolupodepisovali je premiér a ministři pověřeni jejich provedením. Od roku 1942 se na tvorbě dekretů podílela i Státní rada; celkem bylo vydáno 143 dekretů, z toho 45 v exilu a 98 po osvobození. Dekrety byly podrobeny v březnu 1946 poválečnému schválení, ratihabici.

Z taktických důvodů komunisté nehodlali prosazovat přímou socialistickou orientaci, ale jen „národní a demokratickou“.

Londýnská vládní a politická reprezentace vedla již od ledna 1945 přípravné a konkrétní rozhovory a debaty o budoucí vládě, o jejím programu a vůbec o podobě osvobozeného Československa. Samotný Beneš měl představu, že vládu budou tvořit komunisté, sociální demokraté, národní socialisté, lidovci a zemědělci (snad agrárníci, ti však nebyli přizváni). Když v Londýně na přelomu února a března vrcholily přípravy na cestu do Moskvy, nečekaně postihl Beneše záchvat mrtvice; poměrně brzy se však uzdravil, takže početná vládní a politická delegace odletěla přes Káhiru, Bagdád, Teherán a Baku do **Moskvy**, kam dorazila odpoledne 17. března 1945.

Podle dohodnutého klíče (původně měla mít každá delegace dva členy) byli na jednáních z české delegace nejpočetněji zastoupeni komunisté (pěti zástupci), národní socialisté a sociální demokraté čtyřmi a lidovci dvěma zástupci, Slováci reprezentovala Slovenská národní rada (byla přizvána jen k těm bodům, které se týkaly Slovenska). Za základ jednání byl přijat programový návrh komunistů, protože ostatní politické reprezentace nepřišly s ucelenými programovými programy.

O programu a složení vlády se jednalo osm dní v budově čs. velvyslanectví v Moskvě na několika schůzkách **od 22. do 29. března 1945**. Diskuse k většině kapitol programu byla celkem bezproblémová, docházelo u nich jen k drobným úpravám. K několika střetům přece jen došlo: bouřlivěji se diskutovalo o pasážích zahraniční politiky, o armádě a o národních výborech.

zajímavost

Hlavní tvůrce čs. zahraniční politiky dr. E. Beneš byl po zkušenostech z postupu Sovětů na Podkarpatské Rusi již opatrnější a mnohem obezřetnější. Podle svědectví jeho tajemníka Táborského bezprostředně po skončení jaltské konference komentoval její výsledky slovy: „Kdyby tomu tak opravdu bylo, kdyby jen polovina těch slibů byla dodržena, bylo by všechno v pořádku. Ale komunisti nikdy takové sliby nedodrží, ledaže by je k tomu přinutila rozhodnost západních velmocí.“

Stěžejní oblast - zahraničně politická orientace - byla v připravovaném vládním programu zformulována ve IV. kapitole následovně:

Vyjadřujíc neskonanou vděčnost českého a slovenského národa k Sovětskému svazu, bude vláda pokládat za neochvějnou vůdčí linii československé zahraniční politiky nejtěsnější spojení s vítěznou slovanskou velmocí na Východě... od počátku bude uplatňovat praktickou součinnost se Sovětským svazem, a to ve všech směrech - vojensky, politicky, hospodářsky, kulturně... Vláda bude spatřovat důležitý svůj úkol v tom, aby uskutečnila pevný spojenecký svazek s novým demokratickým Polskem..., naváže nejpřátelštější spojení s novou Jugoslávií a nalezne formu nových styků i se slovanským Bulharskem... Tuto hlavní orientaci československé zahraniční politiky, nesenou duchem slovenského přátelství, postaví vláda na širší základ všeobecných přátelských vztahů k demokratickým západním mocnostem... Přátelské vztahy k Anglii..., jakož i USA, bude vláda utužovat podobně jako zvláště úzké přátelství k Francii...

Diskusí prošla textace kapitoly o potrestání válečných provinilců, zrádců a kolaborantů. Nejostřejší zápas se však strhl o znění VI. kapitoly, jenž pojednávala o slovenské otázce (*Magna charta slovenského národa*), kdy došlo dokonce k přerušení jednání; druhý den se však „vzdorovití“ národní socialisté opět vrátili na jednání.

Z VI. kapitoly vládního programu

Uznávajíc, že Slováci mají být pány ve své slovenské zemi, stejně jako Češi ve své národní domovině, a že republika bude obnovována jako společný stát rovnoprávných národů, českého a slovenského, vyjádří vláda toto uznání důležitými státně politickými akty... Nová vláda republiky bude se starat, aby při ústavním řešení poměru národa slovenského a českého byly konstituovány slovenské orgány moci zákonodárné, vládní a výkonné...

V projednávaném vládním programu se přímo nevyskytovaly pojmy jako socializace nebo znárodnění průmyslových podniků. Naproti tomu program ohlašoval potrestání zrádců a kolaborantů, obsahoval zákaz všech „zrádných politických stran“, proklamoval vyvlastnění majetku Němců, Maďarů a zrádců a v obecné rovině i další konfiskaci a rozdělení půdy. Nová vláda se měla stát kabinetem široké Národní fronty, která měla vládnout do svolání Prozatímního národního shromáždění.

Po schválení vládního programu pak pokračovaly moskevské rozhovory diskusí o struktuře a **personálním složení vlády**. Komunisté z taktických důvodů navrhli na křeslo premiéra levicově orientovaného a také prosovětského sociálního demokrata, dosavadního velvyslance v Moskvě, **Zdeňka Fierlingera**; k jeho kandidatuře měl jisté výhrady Stalin, podobně jako k „přehnanému podílu, jehož se dostalo komunistům“, když o nich prohlásil, že „jsou to lidé prostí, bez rozhledu, příliš přímočaří“. Po delší diskusi včetně nesouhlasných vyjádření Beneše (ten navrhoval přímo Gottwalda) i národních socialistů byla nakonec Fierlingerova kandidatura akceptována. Pak již bez větších střetů došlo k dohodě o obsazení 25 ministerských křesel včetně funkcí státních tajemníků (v ministerstvu zahraničí, národní obrany a zahraničního obchodu).

zajímavost

Moskevská jednání uzavírala slavnostní večere v Kremlu 28. března, na níž došlo mezi čtyřma očima k poslední schůzce Beneše se Stalinem. V průběhu banketu pronesl Stalin dva přípitky. V jednom z nich se Stalin veřejně omluvil za „přehmaty“, jichž se v Československu dopouštěla Rudá armáda: „Připíjeli jste na zdraví chrabré, slavné, heroické Rudé armády... Ale ona to není armáda samých andělů. Jako každá armáda, tak i Rudá armáda se dopouští svévole. Ale je třeba to chápat. My jsme zmobilizovali celkem přes 12 milionů lidí... Tito lidé vykonali jistě veliké, heroické činy. Ale je třeba si uvědomit, že pochodovali od Stalingradu až do okolí Berlína, že tato vojna ještě není u konce – a mnohý z nich vidí před sebou smrt. Nemůžeme se proto divit, když po tom všem, co zakusil, se dopustí přehmatů a neporádků. Každý o něm říká, že je hrdina, a on se skutečně hrdinou cítí. Myslí si tedy, že se mu to jako hrdinovi musí prominout... Vždyť v té armádě je mnoho lidí, a to právě ti nevzdělaní, kteří si přilíš o sobě myslí, že jsou hrdiny, a nadužívají toho... Pochopte je – a promiňte jim.“

Při vytváření **vlády Národní fronty** jako koalice zvláštního druhu sehrály svou roli i oboustranné iluze. Představitelé nekomunistických stran doufali a věřili v přeměnu komunistů, kteří se prý stali upřímnými vlastenci a příznivci politické demokracie. Namlouvali si, že mají dostatek sil, aby je udrželi v mezích demokratického parlamentarismu a ústavnosti. Naproti tomu komunisté zase věřili, že se ostatní politické strany proměňují, a že v nich dokonce začínají převažovat politici s blízkým vztahem k socialismu.

Dne 2. dubna 1945 přijeli čs. političtí představitelé zvláštním vlakem do Košic, když ještě před překročením hranic podala ve stejný den 2. dubna londýnská exilová vláda demisi a téhož dne podepsal prezident Beneš ústavní dekret o nové organizaci vlády. Nová vláda složila v Košicích 4. dubna 1945 slib do rukou prezidenta (současně se zrušila londýnská Státní rada) a následující den schválila dohodnutý vládní program skládající se ze šestnácti kapitol, který byl podle místa vyhlášení nazván **Košickým vládním programem** (KVP). Po formální stránce byl tak završen sjednocovací proces českého a slovenského zahraničního odboje.

Dosažený kompromis o vládním programu i o první poválečné vládě znamenal, že zahraniční odboj přišel na domácí půdu sjednocen, což bylo jistě pozitivum v tom, že se Československo mohlo vyhnout jakýmkoliv formám občanské války (na rozdíl od poválečného Polska, Jugoslávie či Řecka). Na druhé straně je třeba vidět, že konsensu bylo dosaženo ústupky Benešovy „skupiny“, která akceptovala v zájmu „jednoty“ řadu mocenských i sociálních reforem navrhovaných komunisty. Bylo zřejmé, že návrat zpět, k předmnichovským poměrům, nebude možný, že tomu brání nejen nově získané mocenské pozice komunistů, ale i fakt, že jsme přecházeli do sovětské mocenské sféry.

V těchto dnech vrcholilo **osvobození Československa**. Po vojenských akcích na Slovensku *vojska II. a IV. ukrajinského frontu Rudé armády* během měsíce dubna 1945 osvobodila značnou část Moravy a spolu s I. ukrajinským frontem se počátkem května začala připravovat k závěrečné pražské operaci, která měla být zahájena 7. května. Na čs. území vstoupily také 18. dubna v ašském výběžku *jednotky 3. americké armády* generála G. S. Pattona; tuto zprávu přijal Beneš s nadšeným konstatováním: „Díky bohu, díky bohu!“ Po rozšíření zpráv o pádu Berlína a Hitlerově sebevraždě došlo na mnoha místech Moravy a Čech k **vlň povstání**; 1. května vypuklo živelně v Přerově a rozšířilo se do dalších měst a obcí na Železnobrodsku, Semilsku, Jilemnicku, Jičínsku, Novopacku, následně se

Stalin své velmocenské stanovisko formuloval lapidárně: „Tato válka se odlišuje od všech předchozích: kdo obsazuje území, ten nastoluje svůj vlastní společenský řád. Každý zavádí svůj systém tam, kam vstupuje jeho armáda. A jinak tomu být nemůže.“ Churchill v dopise americkému prezidentovi z 30. dubna zase uvedl: „Je nepochybné, že osvobození Prahy a co největší částí západního území Československa vašimi silami by mohlo zcela změnit poválečnou situaci v této zemi a mohlo by také ovlivnit situaci v sousedních zemích. Naproti tomu, jestliže západní spojenci nesehrají při osvobozování Československa významnou roli, bude se tato země ubírat stejnou cestou jako Jugoslávie.“ Byla to britská diplomacie, která vyvinula značné úsilí, aby se osvobození Prahy dostalo do plánů anglo-amerických operací. Americká diplomacie nepochybně vnímala britské obavy, avšak nakonec se rozhodla pro dohodu se Sověty, a to ze dvou důvodů: jednak považovala postup své armády za vojensky problematický, protože jeho velení „nechtělo hazardovat s americkými životy pro čistě politické záměry“, a jednak se snažila udržet i nadále spojeneckví se Sověty a dosáhnout toho, aby vypořádali smlouvu o neútočení

pak rozhořelo i na Českomoravské vysočině, na Podbrdsku a v dalších moravských městech. K zvláště brutálnímu potlačení povstání ze strany nacistických jednotek došlo v Třešti a ve Velkém Meziříčí. 5. května se těžiště povstání přesunulo do Prahy.

Osvobození českých zemí nepatřilo k rozhodujícím strategickým cílům Spojenců, avšak představovalo důležitou roli z hlediska politického, tedy poválečného uspořádání. Zřetelně to vyplývá z vyjádření představitelů Velké trojky.

Dlouhodobý strategický a politický cíl Sovětů – dobytí Prahy – se realizoval narychlo zorganizovanou operací Rudé armády, která dostala název **Pražská operace**, představující jednu z největších obklíčovacích operací v dějinách druhé světové války.

Domácí odboj, zvláště vojenský, se na sklonku války ocitl v těžké situaci, a to přesto, že vzniklo několik skupin, které měly ambice vést národ k povstání; nakonec se do této role prosadila **Česká národní rada** (ČNR). Ta se vytvářela od února do konce dubna 1945 v několika etapách, aby se v konečné podobě konstituovala 29.–30. dubna. Původní představa „Londýna“, že dojde v českých zemích k většímu povstání, se na jaře 1945 zredukovala na variantu lokálního povstání v Praze. Ještě Ingrovo ministerstvo národní obrany v Londýně vypracovalo na konci roku 1944 studii o možnostech ozbrojeného povstání v Čechách a na Moravě. Analýza zkušeností z povstání na Slovensku, v Paříži a Varšavě však ukázala neuskutečnitelnost takové akce zejména pro nedostatek zbraní a také pro absenci bezprostřední blízkosti fronty. Pro zabezpečení zbraní se angažoval náčelník čs. vojenské mise generál Píka, avšak neuspěl jak u Britů, tak i u Sovětů.

Zejména u Stalina podpora **povstání**, které by posilovalo Benešovy pozice, nepřicházela v úvahu; ta měla směřovat k partyzánským oddílům, které pod velením sovětských velitelů operovaly na území protektorátu. Za situace, kdy Němci disponovali v Praze posádkou asi 30 tisíc mužů a v okolí se zdržovalo na 60 tisíc esesáků a příslušníků wehrmachtu, se zdálo být povstání sebevraždou. A přece **v Praze** vlivem mnoha dílčích a protichůdných podnětů spontánně v sobotu **5. května** vypuklo, chvílku po vysílání poledních zpráv, kdy ve 12:33 hodin přerývavý hlas hlasatele Zdeňka Mančaly vyzýval: *„Voláme českou policii, české četnictvo, vládní vojsko, každého dobrého Čecha na pomoc českému rozhlasu! Esesáci nás chtějí vyvraždit! Přijďte ihned...“*

s Japonskem a vstoupili do války na Dálném východě. Proto americký generál D. D. Eisenhower, coby velitel spojeneckých vojsk v západní Evropě, v zásadě přijal sovětský plán provést vojenskou operaci do údolí Vltavy s cílem osvobodit Prahu a pokládal za logické, aby se americký útok zastavil na čáře Karlovy Vary-Plzeň-České Budějovice. Ráno 6. května zakázal generálu G. S. Pattonovi, jehož jednotky již vstupovaly do Plzně, další postup směrem na Prahu. Generál Patton toto rozhodnutí ve svých memoárech různě komentoval: „Velmi mě to mrzelo, protože jsem měl za to, a dosud se tak domnívám, že jsme měli postupovat až k Vltavě, a kdyby se to Rusům nelíbilo, měli jsme je poslat k čertu.“

zajímavost

Zhruba dva týdny po válce přiblížil prezident Beneš při rozhovoru s povstaleckými důstojníky některé souvislosti, o nichž domácí odboj neměl ani tušení. „Čekali jste zbraně a nedostali jste je. Uvažte, že my v zahraničí jsme byli do určité míry obětí spojenecké politiky, že jsme vás vědomě vyzývali k povstání za předpokladu,

Z Provolání České národní rady k pražskému lidu 8. května 1945

... Víme, za co bojujeme, víme, za co umíráme. Nejen za svobodu svého národa, nýbrž i za naše osvobození sociální. Nová svobodná republika, která se rodí a je pokřtěna naší prolitou krví, bude republikou nás, republikou pracujících lidí. My v ní budeme vládnout. My v ní budeme hospodařit. Nebude již kapitalistických pijavic. Nebude už bídy a vykořisťování. Lid bude kráčet k blahobytu... Bratři rudoarmějci, američtí a angličtí kamarádi! Věříme, že zítra ochráníte svými bojovými stroji pražské nebe. Tankisté, vyražte ku Praze... Sláva pražským revolucionářům! Sláva spojeneckým armádám! Sláva Rudé armádě! Sláva prezidentu Benešovi! Sláva velikému Stalinovi! Smrt německým okupantům!

Povstání se stalo svým průběhem a nejlidovějším charakterem jednou z největších a nejtragičtějších kapitol našich novodobých národních dějin. Je smutnou skutečností, že statečné vystoupení povstalců, kteří vlastními skrovnými silami město prakticky do **8. května 1945** osvobodili, nenacházelo (díky četným politickým zvrátům) dlouhá desetiletí ve vlastní zemi důstojného místa. Definitivní tečku za likvidací posledních ohnisek německého odporu v Praze učinily časně ráno **9. května** předsunuté vojenské jednotky I. ukrajinského frontu maršála I. S. Koněva, které se dostaly na předměstí hlavního města a po střetnutích v Dejvicích, u Pražského mostu a na Klárově definitivně likvidovaly veškerý německý odpor. Praha a v několika dalších dnech (10.–12. května, Slivice nedaleko Milína) i zbytek českých zemí byly opět svobodné. Jednotky **Rudé armády** tedy pomohly povstalcům vyčistit Prahu od posledních zbytků německé armády.

I za takové situace se začínalo s **obnovou československé státnosti**. Přitom je třeba uvést, že druhá světová válka změnila jak politickou mapu Evropy, tak i její velmocenské vztahy. Mocnosti, které dosud nejsilněji spoluurčovaly osud kontinentu, byly buď poraženy (Německo, Itálie), nebo byly

že nedostanete zbraně a že slovo nedodržíme. Byl to spor mezi Východem a Západem, mnohdy s námi nedobře nakládali. Bylo to těžké dilema. Určité kruhy v Anglii nás chtěly dostat do situace Polska... Anglie nesměla nic dodat. Zbraně byly v Bari již v avionech a nemohly být dodány... Velmi těžce jsem nesl dohodu se Sovětským svazem, neboť nás stavěli před hotovými fakty..."

zajímavost

Již ke konci války názory Západu na poválečnou střední a jihovýchodní Evropu značně konvertovaly s představami Sovětů. Když v říjnu 1944 navštívil britský premiér W. Churchill Moskvu, navrhl kremelskému vůdci sféry vlivu v těchto poměrech: Rumunsko: Rusko 90 %, ostatní 10 %; Řecko: Británie - 90 %, Rusko 10 %; Jugoslávie: Rusko 50 %, ostatní - 50 %; Maďarsko: Rusko - 50 %, ostatní 50 %; Bulharsko: Rusko - 75 %, ostatní - 25 %. Stalin o tom odmítl diskutovat, ale mlčky souhlasil. Později Churchill napsal Rooseveltovi: „Také jsme informativně diskutovali o budoucím rozdělení Německa. Strýček Joe (Stalin) chce, aby Polsko, ČSR a Maďarsko byly nezávislé, ale protinacistické a pro-ruské, přičemž první dva,

natolik oslabeny, že nemohly svou dřívější roli plnit (Francie, ale i Velká Británie). Do evropské politiky vstupovaly dvě nové velmoci – Sovětský svaz a Spojené státy americké, které na konci války disponovaly největší vojenskou silou v Evropě, přičemž představovaly hlavní hybné síly protihitlerovské koalice (Velké trojky). Brzy však po splnění válečného cíle: porážce nacistického Německa, který tuto koalici spojoval, se zájmy velmocí při obnově a výstavbě poválečné Evropy stále více rozcházely a střetávaly, až se vytvořily dva protichůdné bloky – východní (sovětský) a západní (americký).

Velmocenská politika Sovětského svazu usilovala o územní rozšíření a s tím spojené vytvoření své mocenské sféry v Evropě (a postupně i na světě). Tyto nároky považovala za logické vyústění svého podílu a nesporných zásluh na vítězství koalice v druhé světové válce. To odporovalo představám západních velmocí, které se snažily Stalinovo právo „volné ruky“ ve střední a východní Evropě oslabit a zastavit. Obávaly se však konfliktu, který by se mohl vyhrtit ve vojenskou konfrontaci. Proto se omezovaly na diplomatické protesty, politický odpor a hospodářské sankce, což bylo mnohdy interpretováno jako jejich projev respektování sovětské sféry vlivu. Obecnost jaltských usnesení vedla Stalina k závěru, že západní velmoci vlastně uznaly sovětskou kontrolu nad střední a východní Evropou, v níž dostal volnou ruku k nastolení komunistických režimů.

Dalším výrazným rysem poválečné Evropy byl její celkový **posun doleva**. Válka přinesla silný vzestup socialistických proudů, což se projevilo rozšířením vlivu zejména komunistických stran; jejich zástupci zasedli do vlád čtrnácti evropských zemí. Vedle toho smutné zkušenosti většiny Evropy s nacistickým Německem vedly k silné vlně protiněmeckého nacionalismu.

Změnila se i střední Evropa, v níž hrála před válkou **čs. zahraniční politika** značně aktivní roli. Střední Evropa se stala ke konci války prostorem, kde se setkala Rudá armáda se západními armádami (americkou), což následně vedlo ke vzniku dvou protichůdných bloků. Větší část tohoto regionu (včetně Československa) připadla do sovětské mocenské zóny.

Západ Sověty potřeboval – jako určitou hráz proti možné nové německé rozpínavosti. Američané uvažovali, že za několik let po válce z Evropy úplně odejdou, vyčerpané Brity střední Evropa příliš nezajímala a také Francie se už

tedy Polsko a Československo, se mohou spojit..." Také Američané měli svůj „odhad poválečného vývoje“, který vypracoval v létě 1944 Sbor náčelníků štábů USA; předpovídal „epochální vliv SSSR na mezinárodní politiku“ a hrozil nebezpečím, že Kreml ovládne nejen východní Evropu, ale i Střední východ. Ovšem Západ měl eminentní zájem na tomto regionu, bohatém na ropu. Přitom však zapomněl na uranové doly v Československu a ve východním Německu.

zajímavost

Velmi často uváděná existence dohody velmocí „trojky“ o rozhraničení sfér vlivu v Evropě na konferenci v Jaltě je více než sporná a jen stěží doložitelná. Přesto se opakovaně objevuje v úvahách mnohých novinářů a také politiků. Český prezident V. Klaus ve svém projevu na slavnostním shromáždění k 60. výročí ukončení II. světové války ve Vladislavském sále Pražského hradu prohlásil: „Jaltské dohody, kterými si vítězné velmoci rozdělily sféry vlivu, vedly k tomu, že již v prvních poválečných hodinách byl svět rozdělen znovu a byl znovu připraven ke konfrontaci. V důsledku toho byly v naší části Evropy nastoleny komunistické režimy.“ Americký prezident G. W. Bush dokonce „jaltské dohody“ přirovnal k mnichovské dohodě a k paktu Molotov-Robbenetrop.

nechtěla v tomto prostoru angažovat. Jako garant tedy zbývala jediná velmoc – Sovětský svaz. Vzhledem k tomu, že SSSR uchwátí i kus východního Polska a Podkarpatskou Rus, považoval ho Beneš za „geograficky středoevropský stát“.

Československo před Mnichovem

Bývalé Československo v roce 1939

Československo po roce 1945

NÁROD SOBĚ

UHLÍ KREV REPUBLIKY

Odsun Němců je životní otázkou naší národní budoucnosti a musí být proveden • Nesmíme dopustit, aby odsun ohrozil těžbu uhlí • Úbytek pracovních sil nahradíme nástupem pracovních brigád • Tak zajistíme nerušený chod a vývoj hospodářství • Účast v uhelných brigádách je dokladem našeho národního uvědomění • Pomocí horníkům, pomáháme sobě, pomáháme svobodné republice

II. Lidově demokratický režim – vnitropolitický vývoj

Představení pokvětnového politického systému založeného na rozdílném chápání Národní fronty

Jak a kterými znaky se vyznačoval sociální přesun moci v poválečné tzv. třetí republice?

Co charakterizovalo nosnou „kostru“ politického systému představovanou Národní frontou?

Kterými zásadními změnami prošla struktura poválečné zákonodárné a výkonné moci?

Jak se změnila podoba ekonomicko-sociální sféry?

Mocenskopolitické změny

Hned druhý den po skončení pražského povstání (ve čtvrtek 10. května 1945 v podvečer) přistály z Bratislavy na kbelském letišti v Praze tři dopravní letouny, na jejichž palubách byla většina ministrů košické vlády v čele s ministerským předsedou Fierlingerem; prezident Beneš se chystal na samostatnou slavnostní cestu napříč republikou do Prahy, kam dorazil 16. května. Tři hodiny trvala jeho triumfální cesta z Wilsonova nádraží přes Staroměstské náměstí, kde byl oficiálně uvítán, na Hrad. Před více než šesti lety opouštěl domov pokradmu za raního rozbřesku, toho dne se stal ztělesněním vítězství nad nacismem. Přece se mu podařilo obnovit Československou republiku (i když mu Stalin odtrhl Podkarpatskou Rus). Do vlasti se vracel s velkou politickou autoritou. Vláda i prezident dorazili do Prahy „východní cestou“.

Současně s vládou přiletěli sovětsští vojenští představitelé a personál sovětského velvyslanectví. Po příjezdu na Pražský hrad zasedla vláda ke své první pracovní schůzi. Už tehdy padly návrhy na doplnění vlády o představitele *domácího odboje*. Do jednání zasáhla sovětská strana, která prostřednictvím svého velvyslance Zorina oznamovala, že Sověti nemají důvěru v **ČNR**, která prý „připravovala plány na záchranu německých vojsk a poskytnutí pomoci k zachování jejich zbraní“; Kreml jí také vytykal kontakt s vlasovci. Hrubá sovětská intervence přinesla své „ovoce“: na svém jednání 11. května vláda ukončila činnost ČNR a oznámila předání její dosavadní výkonné moci do rukou vlády; současně vláda odmítla své rozšíření o zástupce domácího odboje, protože podle ní „není ještě tak sestavena, aby do ní mohly být přijati domácí pracovníci“. To byl rozdíl od slovenské politické reprezentace, protože z deseti slovenských členů vlády

zajímavost

Tlak Moskvy na ČNR pokračoval i po její likvidaci. Dne 31. května 1945 poslal velvyslanec Zorin nůtu předsedovi vlády Z. Fierlingerovi, v níž jmenovitě obvinil představitele ČNR (Pražáka, Smrkovského, Kotrlého, Nechanského, Kutlvašra atd.) ze snahy „na záchranu německých vojsk“, takže „nemohou stát v čele správy v Praze“. Vláda požadavku Moskvy až na výjimky (Nechanský, Kutlvašr) vyhovuje, mnozí jmenovaní jsou odvoláni ze svých funkcí. Po únoru 1948 byli někdejší představitelé ČNR a velitelství Bartoš nemilosrdně likvidováni: prof. A. Pražákovi bylo zakázáno přednášet na univerzitě, generál K. Kutlvašr byl ve vykonstruovaném procesu degradován na vojína a poslán na doživotí do vězení, kde nakonec strávil „jen“ 11 let, major J. Nechanský byl v červnu 1950 popraven, J. Smrkovský dostal 15 let vězení.

ZORIN Valerian Alexandrovič

[1. ledna 1902 – 14. ledna 1986]

Pocházel z učitelké rodiny. Do bolševické strany vstoupil v roce 1922, v dalších letech působil v řadě politických funkcí. V letech 1941–1944 pracoval v komisariátu zahraničních věcí. V letech 1945–1947 byl sovětským velvyslancem v Československu. Pro jeho znalosti pražských poměrů jej 19. února 1948 vyslal Stalin opět do Prahy, aby vykonával funkci „důvěrného poradce revoluce“. V té době již byl Zorin náměstkem ministra zahraničí. V Praze se Zorin podílel na událostech „revoluce“. V pozdějších letech pracoval na nejrůznějších místech sovětské diplomacie (velvyslanec, zástupce v Radě bezpečnosti OSN). V době Zorinova působení v Radě bezpečnosti došlo 25. října 1962 k jeho konfrontaci s Adlai Stevensonem v souvislosti s kubánskou krizí. Po atentátu na amerického prezidenta J. F. Kennedyho v roce 1963 vydal kontroverzní prohlášení o důvodech vraždy, přičemž odmítl přesvědčení, že vrahem byl levicový fanatik Lee Harvey Oswald. Od roku 1965 působil jako sovětský velvyslanec ve Francii. O šest let později se stal velvyslancem zvláštních misí na Ministerstvu zahraničí Sovětského svazu. V letech 1961 a 1966 byl také na 22. a 23. sjezdu KSSS zvolen do ÚV KSSS.

pocházelo sedm z domácího odboje. Teprve po volbách v roce 1946 se do vlády dostali dva členové českého domácího odboje.

Vláda se vracela do rozradostněné Prahy, jejíž občany, stejně jako všechny Čechy, naplňovaly nejrůznější naděje, předsevzetí a představy spojené s budoucností „nového“ Československa. Záruku demokratického a sociálně pokrokového vývoje měl představovat jednak prezident dr. E. Beneš a jednak **přátelství se Sovětským svazem**. Případné pochybnosti byly přehlušovány silnými **projevy českého nacionalismu**, ale i pseudovlastenectvím, voláním po sociální spravedlnosti a socialismu, po nové „lidové demokracii“. Značná část poválečné společnosti v této **levicové atmosféře** díky osvobození sympatizovala se slovanským Ruskem; k tomu přispívali mnozí intelektuálové, především spisovatelé, novináři, herci a výtvarníci, kteří byli před válkou členy komunistické strany, případně s idejemi komunismu koketovali. Tato část ani příliš nestála o obnovu demokratické republiky v masarykovském duchu, protože Mnichov a okupaci si vysvětlovala její slabostí. Hledala tedy jiný vzor a ten naivně spatřovala v Sovětském svazu. Navíc u většiny Čechů přetrvávalo trauma z konce druhé republiky – vyhlášení samostatného slovenského státu (14. 3. 1939), což nemohlo vymazat ani povstání „pod Tatrami“ koncem srpna 1944, navíc v době, kdy se nacisté blížili k porážce. Silnou tradici slovanství a rusofilství válka a osvobození ještě více vystupňovala. Češi (a také Slováci) se s Ruskem nikdy nedostali do přímého kontaktu.

Radost z osvobození dostávala podobu úcty a obdivu k bojovníkům za svobodu a ke spojeneckým armádám. V tomto ovzduší se začal rozvíjet politický a veřejný život, obnovovaly se dřívější a vznikaly nové organizace, formovala se občanská společnost. K charakteristickým znakům té doby patřila touha udržet národní jednotu.

Vláda si přivezla svůj program, tzv. Košický, a také první zkušenosti z uplatňování moci. Nebyly jednoznačně nejlepší, už se hlásily první konflikty. **Vláda** se skládala z 25 členů, z nichž bylo 8 komunistů (poprvé v historii, 4 za KSČ a 4 za KSS), po 3 za národní socialisty, lidovce a sociální demokraty, 4 zástupci slovenské Demokratické strany a zbývající 4 členové byli bez politické příslušnosti. Váhu jednotlivých politických směrů naznačovalo i rozdělení rezortů. Komunisté obdrželi kromě dvou náměstků předsedy vlády (K. Gottwald, V. Široký) ministerstva vnitra (V. Nosek), školství a osvěty (Z. Nejedlý, někdy

Toto je pouze náhled elektronické knihy. Zakoupení její plné verze je možné v elektronickém obchodě společnosti eReading.